

Amikor 2000 nyarán elhatároztam, hogy életút-interjút készíték nagyapámmal, Rózsa Györgygel, az MTA Könyvtára és a genfi ENSZ-könyvtár akkor már nyugdíjba vonult főigazgatójával, tiszttában voltam azzal, hogy a feladkozás több időt vesz majd igénybe, mint a hanganyag előállítás, de nem gondoltam, hogy tíz év múlva publiká-

lom az első részleteket. A következő hónapokban sorra emlékekkel teltek meg az eredetileg egynyári slágerek rögzítésére szánt kazetták, és alig fél éven belül nagyapám teljes győzelmet aratott a világ popgyárai fölött. Jóllehet, a későbbiekben felvettünk néhány kiegészítést, a nyersanyag java, több mint nyolcszáz oldalnyi szöveg, 2001-re Wordbe mentve állt előttem. 2002 októberére, nagyapám nyolcvanadik születésnapjára nagyjából elkészültem az interjúregény első felével. A folytatással azonban évekig adós maradtam. Nagyapám úgy halt meg 2005. december 17-én, hogy nem tudhatta, befejezem-e valaha közös munkánkat. Most, hogy a csiszolgatásra, tökéletesítésre szolgáló horatiusi kilenc esztendő is eltelt, ideje számat adnom arról, mire jutottam vállalt feladatommal. A Könyvtári Levelező/lap olvasói számára a levéltári dokumentumokkal, publikálatlan versekkel, levél- és cikkrészletekkel kiegészített, több mint hatszáz szereplőt felvonultató szöveg két – némileg rövidített – fejezetét nyújtom át.

R. D.

„...ez elég az Akadémiának”

1

Néhány hete dolgoztam csak az Akadémiai Könyvtárban,¹ amikor Haraszthy Gyulától, ettől a demokratikus érzelmű, liberális, jóindulatú, kitűnő szakembertől megtudtam, hogy nem kapta meg a feddhetetlenségi bizonyítványt, azaz nem tölthet be vezető posztot kiemelt intézményekben. Haraszthy előbb Kovács Mátéval és Mátrai Lászlóval triumvirátusban, 1954-től pedig egyedül igazgatta a könyvtárat. 1956-ban szignálta a Forradalmi Bizottság ENSZ-hez intézett táviratát, amelyben a testület szolidaritását fejezte ki a Nagy Imre-kormányval, és tiltakozott a szovjet intervenció ellen. Jellemző, hogy valójában jelen sem volt azon a tanácskozáson, amelyen az iratot megfogalmazták, és a neve csak azért került összefüggésbe vele, mert az intézet nevében ő vállalta a tetemes postaköltség kifizetését. A postáskiszárazony ugyanis a történelmi időre tekintettel sem kívánta ingyen átvenni a küldeményt. '56 után Haraszthyt és a Forradalmi Bizottság titkárát, Szemrédi Jóskát vették elő, amikor megkerült a postai számla, majd annak nyomán a távirat, és mindkettőjüket kötelezték a könyvtárnak okozott „kár” megtérítésére. (Szemrédi ezt még akkor is nyögte, amikor a gazdasági igazgatóm lett.)

„Gyurkám, legalább megnyugvás az, hogy te veszed át a könyvtárat” – mondta Haraszthy. „Én úgy jöttem ide, hogy a te helyettesed vagyok. Veled szívesen dolgozom. Hogy tíz év múlva miként lett volna, kit raktak volna ide, más dolog, de így nem maradok itt. Beszélek Friss² elvtárral, úgyis az intézetben vagyok még félállásban, amíg nem ajánlok utódot. Visszamegyek oda” – feleltem. Morális kéte-lyeim végül eloszlottak, mert az Akadémia

és a szakma nem hagyta magára Haraszthyt. Hamarosan áthelyezték az Országgyűlési Könyvtárba, majd a Széchényibe. Meggyőződött róla, hogy amennyiben elmegyek, biztosan nem a könyvtárból nevezik ki az új vezetőt, és újra előállhat az a bizonytalan helyzet, ami az ő véglegesítése előtt volt. Ezt megerősítette Friss, Erdei³ és Rusznyák István, az Akadémia elnöke is. Maradtam, nyáron kineveztek igazgatónak, de eleinte kényelmetlenül éreztem magam. Harmincnyolc éves voltam, nem ismertem az Akadémiát, és folyamatosan sugdolóztak a hátam mögött. Félték, hogy valami vad kommunista ült a nyakukra. Állandóan kérdegették az intézet kézbesítőjét, Kártyás nénit, jó ember-e az új főnök. „Jó ember, jó ember” – válaszolta, mégsem csendesedtek a kétkedők. Az egyik kolléganő sírva állított be hozzám: „Miért akar engem elküldeni?” A nő férje régész volt, tagja a debreceni Déri Múzeum Forradalmi Bizottságának, és valaki azt híresztelte, hogy emiatt útilaput fogok kötni a talpára. „Dehogyan fogok, nem is ismerem magát. Szó nem lehet róla.” Neki már azt is megmondták, melyik újpesti gyárban van új helye. „Lehet, hogy magának helye van a gyárban, de én arról nem tudok semmit.” Természetesen nem esett bántódása; később az én segítségemmel lett a Régészeti Kutatóintézet könyvtárvezetője.

A feddhetetlenséget vizsgáló bizottság osztályvezetőkre is kiterjesztette az átvilágítást. Egyik beosztottamról kiderítették, hogy 1938-ban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban dolgozott, részt vett az Eucharisztikus Kongresszus előkészítésében, és ezért kitüntetést kapott. A legfőbb vád az volt ellene, hogy a bizottság kérdőívén e tény elmulasztotta közölni. Utasítottak, hogy mentsem fel a munkavégzés alól. Egy év volt már csak hátra a nyugdíjazásáig. „Kit érdekel most ez? '56-ban volt valami?” – kérdeztem. „Nem.” Rusznyák és Erdei segítségét kértem, hiába. Akkorra már annyi akadémiai embert kellett mentesíteni, hogy többre nem volt lehetőség. (Nemrég adtak felmentést a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetség egyik hajdani vezetőjének.) Végül rájöttem, mi a megoldás: az osztályvezetőt felmentettem, egyben megbíztam az osztály

irányításával, így ugyanazért a fizetésért, ugyanazon a helyen, ugyanazt a feladatkört látta el, csak osztályvezetői titulusa elé oda került a megbízott jelző. Olyan eset is előfordult, hogy valakit azért kellett volna elbocsátanom, mert egy kávéházban arról értekezett, mi lesz, ha Erdélyt visszacsatolják Magyarországhoz. Őt sem hagytam kipenderíteni, hanem megkértem, hogy otthon dolgozzon, és ne legyen szem előtt, mert előbb-utóbb orvosolhatatlan helyzetbe kergeti magát.

A légkör néhány hónap alatt érezhetően megváltozott, és a következő harmincöt esztendőben – eltekintve néhány kisebb konfliktustól – a nyugalom jellemezte a könyvtár mindennapjait. Az áskálódást nem tűrtem; meghagytam, hogy a vitás ügyeket lehetőleg intézzék el egymás közt a felek, de ha valaki mégis panaszt kíván tenni, azzal együtt jöhet csak hozzám, akivel gondja van. Jóval később értesültem róla, hogy a rendszerváltás után egy kolléga felvetette: most, hogy a régi vezetőket mindenütt elzavarják, nálunk is ezt kéne tenni. Összetrombitált nyolc-tíz embert, de csalódnia kellett. Senki nem volt veendő az ötletére.

2

Első említésre méltó fellépésem igazgatóként az akadémikusbibliográfia körül kialakult zavaros helyzethez köthető. A könyvtárban néhányan gyűjtötték az akadémikusok megjelent írásainak adatait. Az idők folyamán páratlan adatbázis jött létre, amelyet a szakemberek folyamatosan bővítettek. A menetrend az volt, hogy amikor az anyag kiegészült a legfrissebb munkákkal, a mindenkor igazgató levelet küldött a tudósoknak, hogy munkásságukról a könyvtár ezt és ezt regisztrálta, egészítsék ki azzal, ami hiányzik belőle. (Számos külföldi folyóirat nem járt hozzánk, az ezekben megjelent tanulmányokról csak így kaphattunk információt.) Rusznyák megbízott, készítsek előterjesztést a következő elnökségi ülésre, hogyan lehetne ezt a bibliográfiát kiadni.

A javaslat korántsem okozott egyöntetű lelkesedést akadémiai körökben. A kutatók egy része pártolta: Jánossy Lajos (Lukács

György fogadott fia), az Írországból hazatért fizikus például úgy gondolta, hogy nemzetközi reputációját és a tudós társaságon belüli pozícióját erősítené, ha látnák, mennyit publikál. A természettudománnyal foglalkozók többsége hasonlóan vélekedett. A társadalomtudósok java része azonban vehemensen ellenezte a bibliográfia megjelenését. „Tudod, a győztes hadvezérek nem szívesen látják viszont elvesztett csatáik nyomát” – magyarázta Ruzsnyák. Ezzel azokra az akadémikusokra célzott, akik a harmincas években ontották az akkori hatalom ízlése szerint való cikkeket, ’45 után meg az élenjáró szovjet tudományt dicsőítették. (Nem mellékesen, mindenkinek jogában áll megváltoztatnia a véleményét. Szabad mást gondolni rendszerváltás után, mint annak előtte. Baj akkor van, ha a meggyőződés túl gyakran változik, és véletlenül mindig egybeesik az aktuális rezsimével.) A műszakiak más okból nem rajongtak Ruzsnyák ötletéért: kevés bibliográfiai nyom utal arra, hogy valaki hivat vagy házat tervezett.

Befejeztem az előadást életem első elnökségi ülésén, és megkezdődött a vita. Olyan indítvány is elhangzott, hogy válogatott bibliográfia jelenjen meg. Erre felhördültek azok, akik tudományos tevékenységük mellett közéleti szerepet is vállaltak, különböző társaságok vezetői voltak. Viszontválasz: rendben, jelenjen meg, de úgy, hogy az akadémikus maga rostálhassa meg a róla szóló anyagot. Mire Gegesi Kiss Pál, a neves gyermekgyógyász (és, kevesen tudják, nagy képűjtő, az Európai Iskola támogatója) szóhoz jutott, és a csorbítatlan bibliográfia mellett érvelt, világossá vált, hogy nem alakulhat ki konszenzus. Többen is hallottuk, ahogy a Gegesi Kisstől valamivel távolabb ülő fizikus-alelnök ezt szűri ki a fogai között: „Érdekes, hogy a kolléga úr nem tudja, hogy százszor nulla, az is nulla.” A szóváltás kezdett durva személyeskedésbe árcsapni. Ruzsnyák remekül kezelte az ilyen helyzeteket. „Most lezárjuk a vitát” – szólalt meg. „Éppen eleget hallottuk a különböző nézeteket. Mi nem vagyunk ebben szakértők, véleményünk van, de itt a könyvtár igazgatója. Tegyen határozati javaslatot.” „Rövid határozatot javaslok. Bízsa meg az elnökség az

Akadémiai Könyvtár igazgatóját, hogy vizsgálja tovább az akadémiai bibliográfia megjelenésének kérdését.” Megszavazták. Aki akarta a bibliográfiát, azért, aki nem, azért, mert legalább egy időre lekerült a kérdés a napirendről. Másnap Ruzsnyák ennyit mondott: „Fiam, most értettem meg igazán, hogy te lettél a könyvtár igazgatója.”

3

Miután megismertem a könyvtár helyzetét, úgy láttam, három területen van szükség előrelépésre: először ki kell fejleszteni a könyvtári hálózati munkát; másodsor, mivel meggyőződésem volt (és maradt), hogy egy közgyűjtemény akkor lehet komoly partner, ha nemcsak állományánál, hanem szolgáltatásainál, publikációinál fogva is számít, magasabb színvonalra kell helyezni a tudományos tevékenységet; végül, korszerűsíteni a tudományos tájékoztatást. Csak ezek megoldása után jöhetett szóba a legfontosabb, az elhelyezés ügye. A könyvtár ugyanis egy épületben működött az Akadémiával, és a rendezés egyre sürgetőbbé vált. Elődeim minden korábbi kísérlete eredménytelen maradt, mert bár az elnökség becsülte a gyűjteményt, tudta, milyen értéket képvisel, az építkezést túl költséges mulatságnak tartotta.

Egy akadémiai rendelkezés szerint a könyvtár nemcsak önálló tudományos intézményként működött, hanem a harminc – jólrosszul fejlesztett – intézeti gyűjteményből álló hálózat szakmai és módszertani központjaként is. Egyetlen könyvtáros nő foglalkozott, mintegy mellékesen, az intézeti könyvtárakkal; ezek ügyeibe az Akadémiai Könyvtár korábban nem tudott és nem is akart érdemben beleszólni. Elsőként ához-tam hálózati előadónak a Pedagógiai Főiskoláról egykori tanáromat, Simon Mária Annát. Több nyelven beszélt, rendkívüli munkabírárs, sokirányú érdeklődés jellemezte, és jobb könyvtáros volt, mint én. Évek múlva az ő közvetlen irányításával jött létre a nemzetközileg is jelentős könyvtári hálózat. Ennek szabályzatát általános tiltakozás közepette végül jóváhagyta az elnökség. Az Akadémiai Könyvtár kapta meg az intézeti könyvtárak

könyv- és folyóirat-igényét fedező teljes devizaösszeget, és tárgyalások után mi osztottuk szét a pénzt. (Sőt, azokon a neves akadémikusokon is segíthettünk, akik anyagi támogatás nélkül nem publikálhattak volna külföldi folyóiratokban.) Beleszólhattunk a könyvtárvezetők kinevezésébe és leváltásába, a könyvtárak el- vagy áthelyezésébe. E passzusok mind megkötötték az intézetvezetők kezét, de ettől kezdve legalább tudni lehetett, ki felelős a nekik nem tetsző döntésekért – vagyis volt kire haragudni, miért rendelhet egyik intézet többet, a másik kevesebbet.

A hatvanas évek elején a könyvtár még nem rendelkezett saját nyomdával; jelentek meg közleményei, de szinte kizárólag könyvtár-technológiai vonatkozású munkák, bibliográfiák, repertóriumok. Most – Magyarországon újdonságként – öt-hat mikrofilm-kiadványt jelentettünk meg. A publikációs tevékenység élénkítése érdekében külön pénzt ígértem a szerzőknek. Erre korábban sem volt fedezet a könyvtár büdjségében, most sem. A legegyszerűbb megoldáshoz folyamodtam tehát: egy-egy munkánk költségébe előre belekalkuláltam a honoráriumot, így a minket megjelentető Akadémiai Kiadó a korábban ingyen publikáló könyvtárosoknak is – kénytelen-kelletlen, persze jelképes összeget, de – fizetett.

Zavartalanul ment minden a maga útján, amíg az Akadémia Titkárságának vezetője és a párttitkár úgy nem érezte, hogy túlságosan függetlenedtem, és a könyvtárat az akadémiai apparátus fölé helyeztem. Annyi igaz is volt ebből, hogy az intézetek közül a könyvtárat tartottam a legértékesebbnek; irányításába és – amit igazán nehezen nyeltek le – személyi döntéseimbe nem engedtem beleszólást. Engem már nem lehetett megszorogatni, mint Haraszthyt, aki ráadásul nem is volt harcos alkat. A párttitkár gyakran ájtott hozzám beszélgetni: szemben ültünk egymással, ő elővett egy kockás füzetet, és szorgosan jegyezte minden szavam. Sokáig sikertelenül piszkálódta Erdei Ferencnél, de amikor az Akadémiai Kiadó igazgatója, akivel ugyancsak nem voltam jó viszonyban, különféle beszámolókbán, elszámolásokban tételesen felsorolta, mennyi a könyvtári pub-

likációk nyomdaköltsége, és mennyi a honorárium, a főtitkár kénytelen volt vizsgálatot indítani ellenem. Összehívott egy tanácskozást, ahol megjelent a párttitkár, a titkárságvezető, az Akadémiai Kiadó főkönyvelője, valaki a pénzügyi főosztályról és Ligeti Lajos, a világhírű orientalista, a Könyvtári Bizottság⁴ elnöke. Utóbbival nagyon kedveltük egymást. A kihallgatás előtt félrevont: „Nem elég becsületesnek lenni, nagyon kell vigyázni, hogy annak is látszódjék az ember.” A vádak elhangzása után figyelmeztetésben részesültem, amiért nem tartottam meg a vonatkozó előírásokat. Egyúttal elkülönítettek a könyvtárnak bizonyos összeget, hogy szerzőinek honoráriumot fizethessen, publikációs tevékenységük ugyanúgy különmunkának minősüljön, mint az intézetek esetében.

A könyvtár megítélésében a tudományos tájékoztatás átszervezése hozott fordulatot. Erdei ötlete volt, hogy hozzunk létre egy folyóiratot, amely bemutatja, mi történik a világ tudománypolitikájában; az egyes akadémiai, alapítványok (az amerikai National Science Foundation és mások) miként finanszírozzák a tudományt. Erdei rögtön adott erre pénzt, és megszületett a *Tudományszervezési Tájékoztató*, amit aztán mindenki „akadémiai zöld füzetek” néven emlegetett. A maga nemében ez is teljesen új vállalkozás volt, de hiányzott hozzá egy szerkesztő.

Ekkor került képbe Szalai Sándor, akit 1956 után hosszú ideig nem engedtek dolgozni. Remekül tudott nyelveket (a börtönben néhány társával az ország legjobb „fordítóirodáját” működtette), elképesztően művelt, egyébként túlfűtött, egzaltált ember volt. Sokat járt Rusznyákhhoz, Erdeihez, hogy kerítsenek neki való munkát. Időnként nálam is megjelent. Nem várta, hogy bejelenítsék, feltépte az ajtót: „Gyurikám, van egy óriási ötletem!” – harsogta, és elárasztott szellemes megjegyzésekkel. Nála megfelelőbbet nem találhattunk volna. Szintén a folyóirat munkatársa lett Félix Pali, aki rehabilitációja után Mód Péter titkára volt a Külügyben, ekkoriban viszont épp normális munkahelyet keresett. Miután ugyanis kirúgták a minisztériumból és „aktív ellenforradalmárnak” minősítették, segédmunkásnak

szegődött egy angyalföldi gyárba, emellett Erdei gyerekeit tanította angolra. Mód közbenjárására viszonylag hamar törölték életrajzából a megbélyegző jelzõt, és behozhatam a könyvtárba.⁵ A *Tudományszervezési Tájékoztató* elsõ számait Szalai – a bibliográfiai rész kivételével – gyakorlatilag egyedül írta. Munkáját nem az Akadémián végezte, mert, bár Rusznyák örült, hogy nekünk dolgozik, attól tartott, hogy a Roosevelten állandóan berontana hozzá, és zaklatná jobbnál jobb elgondolásaival. A folyóirat bevált, Szalai szerkesztett, de házon kívül, az Akadémia vezetõi elégedettek voltak, a pártközpont illetékesei egyre sűrűbben fordultak hozzánk friss információkért.

Én meg törni kezdtem a fejem, hol helyezhetném el végre a száznegyven éves könyvtárat.

4

Az enyhülés idõszakában, 1961 elején az Akadémiához levél érkezett a párizsi székhelyû Nemzetközi Társadalomtudományi Dokumentációs Bizottságtól,⁶ hogy szívesen vennék, ha Magyarországról valaki megfigyelõként ott lenne a következõ, március végi ülésen Londonban. Ezt a – fõtitkára után – Meyriat-bizottságnak becézett társaságot az UNESCO hozta létre még 1950-ben, azzal a céllal, hogy gondoskodják a társadalomtudományi kutatásokban alapvetõ – kulturális antropológiai, szociológiai, politikatudományi és közgazdasági – bibliográfiai sorozatok, dokumentációs munkaeszközök megjelentetésérõl, és a hidegháború alatt elõsegítse a tudományos információk áramlását Kelet és Nyugat között. Tevékenységében információszakemberek, könyvtárosok, javarészt pedig a tekintélyes nemzetközi társadalomtudományi szövetségek képviselõi vettek részt. Elnõkei és értekezleteinek helyszínei évente változtak, a tagok költségeit a szervezet finanszírozó UNESCO állta.

„Mi a véleményed róla?” – kérdezte Szabó Imre fõtitkár-helyettes. Az általam ismert kiadványok alapján az volt a véleményem, hogy a szocialista országok képviselõi elég alacsony színvonalú munkát végeznek ebben

a bizottságban. Az Akadémián tudták, hogy ez nem egy igazán fontos döntéshozó szervezet, mindenesetre úgy tekintették, lehetőség nyílik kitörni az ’56 utáni elszigeteltségbõl. „Ha kedved van, mehatsz.” Kedvem volt, mentem. Az elõírásoknak megfelelõen jelentkeztem a nagykövethetnél, Szilágyi Bélánál, aki óvatosságra intett, nehogy provokáció áldozata legyek; vigyázzak, mert a Szabad Európa mindenféle hazai hírre vadászik. Másnap a konferenciának helyet adó National Book League⁷ vezetõje, Barbara Kyle; késõbbi kedves barátom, Jean Meyriat és helyettese, Jean Viet nagy örömmel fogadott. Kelet-Európából egy Zvorikin nevû szovjet professzor és a Nemzetközi Jogász Szövetség által delegált lengyel Jerzy Ehrlich vett még részt a rendezvényen – a béketábor többi országában nem vették komolyan a felhívást.

Itthon megírtam tapasztalataimat a *Magyar Tudományban*. Részletesen kifejtettem, milyen rosszat tesz az ország megítélésének, ha olyan gyengén szerepel a nemzetközi szakkibibliográfiákban, ahogy addig. A cikk francia változata eljutott külföldre. Attól kezdve én tájékoztattam a bizottságot a magyar társadalomtudományi irodalom alakulásáról, és a minket képviselõ anyag színvonala jócskán megemelkedett. Hamarosan levelezõ, majd rendes tag lettem. A következõ években Budapest és Moszkva is vendégül látta a bizottságot.

Szintén Kelet és Nyugat szóba elegyedésének egyik – politikai-közéleti szempontból nem jelentõs, de nem is elhanyagolható – fóruma volt a hágai Nemzetközi Dokumentációs Szövetség, a FID. E szervezet foglalkozott az ETO korszerûsítésével, C/3-as osztálya a társadalomtudományi fogalmak összehangolásával és bevezetésével az osztályozási rendszerbe. Itt egy (tárgyaló)asztalnál ültek kelet- és nyugatnémetek, franciák és szovjetek, és alapjában véve barátságos, kellemes légkörû összejöveteleken fejtették ki álláspontjukat. Nem egyszer persze parázs vita kerekedett. Ilyen eset volt, amikor a harcias, ideológiai csetepatéra mindig kész keletnémetek és az oroszok elõálltak azzal a lehetetlen ötlettel, hogy minden fogalomnak hozzuk létre a marxista megfelelõjét, hogy a számsorokból világosan látszódjék, az adott

művek a szocialista vagy az imperialista tábor tevékenységét mutatják-e be. Cserébe a nyugatiak sokáig kardoskodtak, hogy – bár komoly szakirodalmi természetesen nem volt – külön jelzetet kapjon a csatornailetek. Sok sikerrel egyébként egyik megbeszélés sem járt: nem volt arra pénz és munkaerő se Keleten, se Nyugaton, hogy a könyvtárak úgy alakítsák át katalógusaikat, ahogy azt mi megálmodtuk, és karcsú füzeteinkben nyilvánosságra hoztuk. A FID C/3-at Helmut Arntz-nak, a FID későbbi elnökének leköszönése után – az Akadémia nagyvonalú anyagi támogatásával – évekig én vezettem, aztán meguntam a kevés eredménnyel járó ülésezést, és átadtam a helyem más – a maguk területén nálam sokkal jobb – magyar szakembereknek.

Útjaim igazi jelentőségét – nem elfeledkezve mégoly csekély szakmai, „tudományos” hozadékukról – az alábbi történeteske világítja meg. Éppen akkor jártam Párizsban, amikor az első nagy, reprezentatív Picasso-kiállítást rendezték. Rusznyák rajongott a képzőművészetért. „Te, fiam, Párizsban voltál?” – kérdezte, amikor visszatérésem után először találkoztunk. „Igen.” „Te, megnézted ezt a kiállítást?” (A könyvtár jól működött, szakmai kérdések őt nem nagyon érdekelték.) „Meg.” „És véletlenül nincs meg a katalógusa?” „De, megvan, véletlenül kiadtam érte azt a néhány frankot.” „Mi lenne, ha behoznád nekem egy időre?” „Természetesen behozom.” Egy darabig még beszélgettünk a festészetről, aztán hirtelen ezt a kérdést tette fel: „Én tudom, hogy te elég szépen utazgatsz – tulajdonképpen mit csinálsz ezeken az utakon?” „Az elsőrendű feladat az, hogy világot lássak, minél több tapasztalattal jöjjelek vissza, és segítsen az Akadémiát” – válaszoltam. Rusznyák elégedetten bólintott. „Rendben, köszönöm, ez elég az Akadémiának.”

5

A hatvanas évek közepén történt. Kondor Magda, a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtárosztályának vezetője felhívott, hogy szeretne velem beszélni. Meg sem kér-

deztem, miről; nagyon jóban voltunk, beementem hozzá. Alig tíz perce beszélgettünk, amikor kinyílt az ajtó, és belépett Aczél György, az első miniszterhelyettes, vagy, ahogy akkoriban nevezték, a „mindenkori miniszter első felettese”. Ismertük már egymást, de korábbi találkozásaink során nem alakult ki közöttünk felhőtlenül jó viszony. Ezzel együtt a rendszer – Kádár mellett – egyetlen igazán nagyformátumú politikusának tartottam (és tartom).

Kondornéval tegeződve üdvözlötték egymást,⁸ Aczél helyet foglalt a maga lezserségével, és közölte, csak öt percre jött be, Magdával van valami elintéznivalója. Felálltam. „Addig odakint várok. Ha pedig Aczél elvtárs úgy gondolja, hogy mégis hosszabb ideig tart, megbeszélünk egy másik időpontot.” „Maradjon csak, Rózsa elvtárs” – fordult felém Aczél. „Hogy megy a boltja, Rózsa elvtárs?” „Jól. Egyre jobban.” „Igen, hallok dolgokat, azért is kíváncsiskodom.” Negyven percen keresztül diskuráltunk. Kondor Magda egyszer-egyszer közbeszólt, de a beszélgetés végig velem folyt. Úgy nézett ki, mintha káderezésre jöttem volna a miniszterhelyettes elvtársához. Ahogy érkezett, bejelentés nélkül, olyan váratlanul pattant fel a székről Aczél. „Örülök, hogy találkoztunk. Olyan régóta készültem már magával beszélni.” Ezzel jobbra el.

Úgy meggörnyedtem a helyemen, mint egy élő kérdőjel. „Te Magda. Mi volt ez?” „Hát... Semmi. Tudod, milyen a Gyuri.” „Én nem tudom, milyen a Gyuri, de ilyen véletlent, hogy bejön hozzád, elnézést kér, hogy valami ötperces dolgotok van, és utána itt ül negyven percig, és folyamatosan beszéltet... Az a véleményem, hogy nem hozzád jött. De ha velem akart beszélni, miért nem hívatott be?” Magda feszengett. „Hallgass ide. Te tudod, hogy amit nekem elmondasz, én nem adom tovább. Légy szíves, mondd meg, minek szólt ez a látogatás.” „A Kiadói Főigazgatóságnak nincs vezetője. Aczél elvtárs kérdezte, nincs-e valami ötletem. Ő sok jót hall rólad. Én ezt megerősítettem, hozzátéve, hogy Rózsa elvtárs olyan ember, akivel albérlésben is szívesen laknék, viszont nem fogja otthagyni az Akadémiai Könyvtárat semmilyen állásért.”

Magdának ebben tökéletesen igaza volt. Felületesen ugyan, de ismertem az egykori erdélyi tanítóból megbízható pártfunkcionáriussá lett Cseterki Lajost, a tudományos és kulturális ügyek felügyelőjét a pártközpontban. A hasonló beosztású tisztségviselőkhöz nehéz volt bejutni; szerencsére titkára, Szántó Lajos jó barátom volt. (Amikor a Dokumentációs Központban dolgoztam, ő az Akadémia személyzeti osztályán volt.) Miután Cseterki nem tudott nyelveket, viszont érdekelte, hogy működik a kultúrpolitika a nagyvilágban, Szántót bízta meg az anyaggyűjtéssel, ő meg tőlem kért segítséget, miután elég munkát jelentett számára főnöke beszédeinek megírása. Az ő segítségével könnyen kaptam időpontot, és másnap mehettem Cseterki elvtárhoz. Kellemes, tágas szobája volt, kávé hozatott, cukorpótlót adagolt bele. „Rózsa elvtárs, örülök, hogy látom. Maga olyan sokat segít nekünk. Gondolom, ha most maga akar velem beszélni, maga akar valamilyen segítséget.” „Pontosan erről van szó. Az az érzésem, hogy lehetnek velem kapcsolatban bizonyos elképzelések. Hogy mást csináljak, mint most, valamit, ami politikailag esetleg fontosabb. Azért jöttem be Cseterki elvtárhoz, hogy elmondjam, az Akadémiai Könyvtáron kívül semmivel nem akarok foglalkozni. Akármilyen nagy dologról van szó.” „Szóval vegyem ezt úgy, Rózsa

elvtárs, hogy bejött a Központi Bizottságba, hogy megfúrja magát?” Bólintottam.

'67-'68 táján megint a régi, kellemetlen emlékeket idéző találkozás részese voltam Aczállal. Felajánlottak a könyvtárnak egy rendkívül értékes kéziratgyűjteményt. Pénzünk persze nem volt rá: egymagában többet ért, mint teljes, vásárlásra fordítható keretünk. Jelentkeztem Rusznyáknál. Ott üldögélt mellette az új főtitkár, a szigorú és takarékos Erdey-Grúz Tibor. Alkudoztunk. „A felét megkapod akadémiai tartalékból, a másik felét szerezd meg” – döntött rövid tanácskozás után az elnök. „Hogy szerezzem meg?” „Beajánlunk Gyuri bácsinak. Keresd fel, győzd meg ennek a vételnek a szükségességéről.” Láttam, nincs más megoldás, megint egyezkedhetem Aczállal. A pártközpontba Szabolcsi Miklós, a Nyelv- és Irodalomtudományi Osztály elnöke kíséretében érkeztem. Jelen volt még „Gyuri bácsi” helyettese, Garamvölgyi József, majdani varsói nagykövet. „Foglaljatok helyet” – szólt szívélyesen Aczél, majd minden átmenet nélkül hangnemet váltott. „Maga nem nyugszik. Tudjuk, hogy maga piszkálja az elnököt és a főtitkárt az Akadémiai Könyvtár építése ügyében. Hogy képzeled magad, hogy a kormány és a politbüro állásfoglalása ellenére megcsinálja az Akadémiai Könyvtárat?” „Aczél elvtárs, szereti Adyt?” – kérdeztem szemrebbenés nélkül. „Hogy jön ide Ady?” Az asztal alatt cibáltak, hogy hagyjam abba. „Akarom, mert ez bús merészség, / Akarom, mert világ csodája: / Valaki az Értől indul el / S befut a szent, nagy Oceánba.” Aczél megnyihült kissé. „Azt hittem eddig, hogy nekünk az Akadémián materialista igazgatóink vannak, nem pedig ilyen XIX. századi romantikusok.” Gyorsan rátértem látogatásom valódi céljára. Aczél megint elkomorult. „Miért akarnak maguk annyi pénzt adni ilyenekért? A Széchényinek is kell pénz, a Petőfi Irodalmi Múzeumnak is – hát nem veszik észre, hogy maguk fölverik az árakat a konkurenciával? Miért nem egy helyen gyűjtik?”

Így reagált a vezető kultúrpolitikus egy nem akármilyen tradíciókkal büszkélkedő közgyűjtemény sirámaira. Végül műveltebb énjé legyőzte a pártebert, és megszerezte nekünk a pénzt.

Az 1962-ben alapított Kubai Tudományos Akadémia meghívására 1968 február–márciusában hat hetet töltöttem Havannában, hogy részt vegyek egy tájékoztatás-politikai tervezet kidolgozásában és a tudományos tájékoztatási rendszer kiépítésében. Eredetileg három hónapra hívtak, de ilyen hosszú időre nem akartam egyedül hagyni a családomat. Ráadásul éppen feszült volt a helyzet Kuba és a Szovjetunió között; a követségen azt mondták, ne is csomagoljunk ki, bármelyik pillanatban kiutasíthatnak minket. Az utcán megletebb hazafiak maguk elé köpdöstek, amikor megláttak minket. (Két vegyész társaságában utaztam, ők vezették be Kubában az élelmiszer-vegyészeti ellenőrzést.) Mégis előkelő helyen, a főváros tengerparti sétánya, a Malecon egyik szállodájában helyeztek el, és a repülőjegyen kívül minden költségünket fedezték.

A szíves vendéglátást – ottani fogalmak szerint – förtelmes otrombasággal viszonyoztam. Kezdttem azzal, hogy nem voltam hajlandó részt venni az éves rendes cukornád-betakarításon, a *zafrán*. Ez ott nemzeti ügy; az intézetek bezártak, a szerencsétlen kubai értelmiséget elhurcolták aratni, és a külföldi specialistáktól is elvárták, hogy egy hetet mezőgazdasági munkával töltsenek. Én viszont azt gondoltam, nem ezért jöttem ebbe az országba: ha már adódik egy szabad hetem a Karib-tengeren, nem aratással teszem emlékezetessé.

Nagyobb baj volt, hogy úgy nézett ki, a tudományos tájékoztatási rendszerből egyhamar semmi nem lesz. Nem találtam senkit, aki alkalmas lett volna a feladatra. Hogy is találhattam volna, amikor, paranoiás módon, gondosan ügyeltek arra, hogy a külföldön végzetek véletlenül se arra a területre kerüljenek, amelyhez értenek? A szigorú embargó miatt Nyugatról egyébként is kevés irodalom érkezett (az is kerülőúton), a béketábor kiadványait meg nem volt, aki lefordítsa – vagyis volt, csak garantáltan olyan helyen, ahol nem fertőzhetett külföldön szerzett ismereteivel. Letelőben volt a hat hét, és semmi biztatóval nem tudtam szolgálni. Sejtettem, nem sok jóra számíthatok, amikor üzent Nuñez

Jimenez, az Akadémia vezetője, hogy beszámolóra vár a Capitolióban. Nem csalódtam: Castro harcostársa, a talpig szakállas, egyenruhába bújt, oldalfegyverrel felszerelt elnök hamar kitette szívét és pisztolyát az asztalra, amikor kiderült, hogy évekre (és képzett, nyelveket tudó emberekre, szervezetre, irodalomra, rutinra) van szükség a rendszer kiépítéséhez. „Azt hiszem, rosszul értettem, maga két-három hónapot akart mondani.” „Nem, két-három évet akartam.” „Ez tulajdonképpen ökonomizmus”⁹ – komorodott el az elnök. Parázs vita kerekedett; tolmácsom (kitűnő spanyolos, majdani pesti tanszékvezető) kezdett félrefordítani. „Legyen szíves, azt mondja, amit én.” Kissé elfehéredett. „Na igen. Maga el fog menni, de én még itt maradok egy évig” – felelte. Rettenetes órákat töltötünk Jimenezzel, a végén dühösen váltunk el.

Elérkezett a visszautazás napja. A légitársaság csak hozzávetőlegesen, *más o menos* tudta megadni a gép felszállásának időpontját, ezért jó korán kimentem a repülőterre. Órák óta üldögéltem a váróteremben, amikor felpattant az ajtó, és testőrök gyűrűjében becsörtetett Jimenez akadémikus. „Na, akkor most megismerem Kuba árnyékos oldalát is” – gondoltam, és felrémlettek Andrassy úti emlékeim. „Ugye csodálkozik? Jöttem kikísérni magát” – visszhangozta a francia tolmács. „Nem voltunk magával megelégedve, mert rosszul látta itt a dolgokat.” „Annál kellemesebb, hogy mégis elbúcsúztatnak.” „Igen, el akartuk búcsúztatni, mert maga azok közé tartozik, akik nem azt mondják, amit mi akarunk hallani, hanem kitartanak a maguk – helytelen – véleménye mellett. És ez azt mutatja, hogy maga a kritikus állásfoglalásával igazából segíteni akart nekünk. Meg fogjuk hívni ide két évre családostul, dolgozzon velünk.” Jimenez a géphez kísért, és meghagyta a kapitánynak, hogy jól lássanak el végig az úton, és ültessenek át az első osztályra. Egész elviselhető volt a kanadai és írországi leszállással tizenhat órás repülés.

Egy hónapon belül érkezett a két évre szóló hivatalos meghívó. Jimenez kérte Rusznyák hozzájárulását a kiküldetéshez. „Azt nem. Legfeljebb hat hétre engedünk el.” Köszöntem szépen, Kubából hosszú időre elegendő lettem.

7

Ősszel interjúra hívtak Genfben, ahol megüzent az ENSZ Könyvtárának főigazgatói posztja. Felvettek a *short listre*, majd nemskára táviratoztak, hogy 1969. január elsejével elfoglalhatom a helyet. Ennek is megvolt a maga előzménye.

Első külföldi állásinterjúmra Párizsban került sor. Az UNESCO főigazgató-helyettesei hallgattak meg, akkoriban, amikor lejárt a főigazgató, René Maheu első ciklusa. Egy nagy tájékoztatási fősztályt akartak létrehozni a könyvtár, a statisztika és a dokumentáció összevonásával, és ennek vezetésére kerestek megfelelő személyt. Jóboru Magdától, az UNESCO mellett működő magyar misszió vezetőjétől tudtam, hogy a szovjetek egy Mihajlov nevű ember kinevezését szorgalmazzák, aki jól sakkozik, de semmi más-hoz nem ért. A szovjet főigazgató-helyettesen kívül nem is vette komolyan senki. Párizsból azzal az ígérettel távoztam, hogy hamarosan megkapom a hivatalos felkérést. Az Akadémia és Mód Péter barátom (épp külügyminiszter-helyettes) is áldását adta leendő kinevezésemre, franciaországi barátaim felajánlották segítségüket a lakáskeresésben, már a gyerekek beiskoláztatásán tanakodtam – amikor levél érkezett Maheu-tól, hogy „érett megfontolás alapján” Mihajlov mellett döntött, akiről mindenki megmondta, hogy alkalmatlan. (Az érett megfontolás azt jelentette, hogy a nagy októberi forradalom évfordulójára a szovjetek Moszkvába invitál-

ták a főigazgatót, és kedvesen közölték velem, hogy újraválasztásához megkaphatja a béketábor voksait, ha tesz néhány gesztust – például kinevezi jelöltjüket az új fősztály élére.) Vigasztalásul Maheu felajánlott nekem egy fejlődő országokkal foglalkozó osztályt a bárgyúságáról pillanatok alatt elhíresült Mihajlov alatt, de Rusznyák gyorsan pontot tett az ügy végére: „Fiam, erre nem engedünk ki. Az Akadémiai Könyvtár igazgatója lehet az UNESCO fősztályvezetője, de nem lehet osztályvezetője.”

Vonzott a genfi ajánlat; úgy éreztem, ez inkább nekem való, mint a párizsi, ahol ráadásul jelentéktelen könyvtár várt volna. Tudtam ugyanakkor, hogy a munka csak néhány évre szól, hiszen javában folyt az Akadémiai Könyvtár Roosevelt téri épületének tervezése. ■

Jegyzetek

¹ Rózsa György 1960-ban került az MTA Könyvtárába, előzőleg 1954-től az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének könyvtárában működött. (R. D.)

² Friss István (1903–1976) közgazdász, 1954-től a Közgazdaságtudományi Intézet igazgatója, 1974-től tudományos tanácsadója. (R. D.)

³ Erdei Ferenc (1910–1971) agrárközgazdász, szociográfus, ebben az időszakban az MTA főtítkára.

⁴ A Könyvtári Bizottságot 1865-ben hozták létre, az Akadémia egyik legrégebbi bizottsága. Ligeti negyed századnál is tovább vezette.

⁵ Erdei az ilyen akciókat nevezte „megfagyúzásnak”. Nagyon sok emberen segített, nem egy frissen szabadult '56-os elhelyezését intézte el. Emlékezetes megmozdulása volt, amikor kérészemre egy Balaton környékén tengődő papismerősöm érdekében próbált – rajta kívül álló okból történetesen sikertelenül – közbenjárni a Duna melléki reformátusok Ráday Könyvtárában. „Tudod, bolond ez a világ” – mondta. „Az Akadémiai Könyvtár kommunista főigazgatója jön az Akadémia főtítkárához, aki a református egyház kerületi főgondnoka, és protezsál egy papot nála.”

⁶ Francia elnevezése: Comité International pour la Documentation des Sciences Sociales.

⁷ E szervezet fogta össze az angol könyvkiadókat és -terjesztőket.

⁸ A Kondor régi kommunista család volt. Magda sógora, Kondor György (1921–1945), a nagyon fiatalon meghalt festő révén ismerte Aczélt.

⁹ Az ökonomizmus fogalmát a munkásmozgalom azok megbélyegzésére használta, akik nem becsülték eléggé az ideológiát. A kifejezés persze jóval korábban keletkezett, és a gazdasági tényezők túlértékelését jelentette.